

Ověření dlouhodobé účinnosti odkladu školní docházky

VL. HRABAL, L. VALENTOVÁ

Anotace: Působení odkladu školní docházky (OŠD) na školní prospěch a chování dětí s diagnózou nedostatečné připravenosti pro školu bylo ověřováno analýzou longitudinálních školních údajů o dvou souborech (po a bez OŠD). Pozitivní posuny po OŠD byly v 1. a 2. třídě ZŠ citelné, později jen naznačené a zřejmě závisí na individualitě dítěte.

Klíčová slova: Školní zralost — připravenost (diagnóza a korekce), odklad školní docházky — intervenční strategie, školní prospěch, intersexuální diference, předškolní vyšetření — validita.

Cílem výzkumu, o jehož výsledcích referujeme v následující stati, bylo ověřit účelnost odkladu školní docházky z hlediska dalšího školního vývoje dítěte. Odklad zasluhuje důkladné výzkumné sledování, protože zůstává u nás nejčastějším způsobem intervence před vstupem do školy reagujícím na školní nezralost či nedostatečnou připravenost dítěte — tj. na předpokládané obtíže v učení a ve školním chování po nástupu do školy.

Naše odborné publikace nepřinesly zatím dostatek průkazných výzkumných a empirických dokladů o působení pedagogických a psychologických opatření před vstupem do školy, což zvláště platí o údajích založených na výzkumech longitudinálního charakteru. Starší práce domácí proveniencí ze 60. a 70. let (zvl. Jiráskovy, Langmeierovy, Kořínkovy) se orientovaly především na fenomén školní nezralosti či nepřipravenosti a na jeho zjišťování; převážně diagnostický charakter mají kandidátská a další publikace Nováčkové (1987, 1988). Hrabal a Záhorová (1984) sledovali účinnost odkladu pouze prostřednictvím prospěchových údajů z 1. třídy. V západních výzkumech se v uplynulém období vedle otázek predikční validity předškolních diagnostických dat dostal do popředí problém efektivity specifických intervencí typu programů a tréningu, resp. specifického přípravného učení (viz. např. katamnestický výzkum výsledků Head Start Programu nebo britská referátová shrnující studie (Leack, 1981).

VÝZKUM, METODY ZÍSKÁVÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ DAT

Ve výzkumu jsme porovnali charakteristiky a vývoj dvou stejně početných souborů žáků ($N_1 + N_2 = 152$), jimž byl doporučen odklad školní docházky na základě předškolního psychologického vyšetření. Předškolní osobnostní a sociální charakteristiky obou souborů byly blízké. Soubor je z hlediska vzdělání rodin reprezentativní pro Prahu. 76 rodin dětí zařazených do výzkumu odklad přijalo (dále OD), 76 rodin neakceptovalo doporučený odklad školní docházky (dále NEOD). Děti zahájily docházku do 1. třídy buď ve šk. roce

1979/80 nebo 1980/81 a to ve třiceti sedmi základních školách v Praze 4. Závěry práce se opírají na jedné straně o vstupní diagnostické údaje dítěte s funkcí prediktorů a na druhé straně o školní hodnocení jeho prospěchu a chování ve funkci kritérií.

- a) Prediktory: ke vstupním diagnostickým údajům, podle nichž byla v pedagogicko-psychologické poradně vyslovena v předškolním věku diagnóza nedostatečné připravenosti, patří:
- výkony v Orientačním testu školní zralosti J. Jiráska (dále OTŠZ), IQ podle Terman – Merrillové (dále TM);
 - hodnocení předpokladů dítěte pro školu učitelkou Mtš, vyjádřené pomocí kvantifikovatelných údajů ve školním dotazníku;
 - rating psychologa, který hodnotil na pětistupňové škále pracovní a sociální zralost, verbální projev a psychomotorické tempo dítěte.
- b) Kritéria v 1. až 7. třídě. Údaje o školním prospěchu a chování žáka podle pedagogické dokumentace.
- c) Další faktografické údaje s deskriptivní funkcí o zdravotním stavu a rodině žáka podle zdravotnické a školní dokumentace, především osobních listů. Informace o fyzickém věku dítěte, vzdělání rodičů, o evidovaných zdravotních odchylkách jsme převáděli do nominálních škál.

Z metodologického hlediska je výzkum experimentem „ex post facto“ s využitím sekundární analýzy pedagogických údajů. Pro statistické zpracování empirických údajů bylo použito vedle popisné statistiky t-testu, korelační a faktorové analýzy a analýzy variance.

VÝSLEDKY

Srovnání předpokladů pro školní úspěšnost skupiny OD a NEOD a odpovídající dětské populace

V následující tabulce se porovnávají ty proměnné, o nichž lze podle dosavadních zjištění předpokládat, že působí významně na školní úspěšnost žáků a jejichž odlišnost by tedy mohla být skrytou příčinou předpokládaného odlišného vývoje skupin OD a NEOD.

Tab. č. 1 Porovnání některých významných charakteristik OD a NEOD zjištěných před termínem řádného vstupu do školy

Proměnná	x	s	t-test	p
VO NEOD	1,46	0,68	1,21	0,22
OD	1,60	0,73		
VM NEOD	1,43	0,57	1,13	0,26
OD	1,53	0,57		
SR NEOD	1,50	0,75	0,09	1,69
OD	1,31	0,57		
IQ NEOD	100,2	8,86	2,12	0,03
OD	103,0	8,62		

poznámka: VO – vzdělání otce, VM – vzdělání matky, SR – spolupráce rodiny se školou, IQ – výkon v testu TM

Jak je patrné z tabulky, jsou oba podsoubory z hlediska sledovaných parametrů velmi blízké. Statisticky významně, i když v absolutním vyjádření nepřilíš výrazně, se liší před vstupem do školy průměrná úroveň rozumových schopností (o 3 body IQ) a to ve prospěch souboru OD. Také údaje o rodině jsou u souboru OD o něco příznivější, i když ne signifikantně. Podobná lehká, statisticky neprůkazná převaha podsouboru OD se objevila u většiny ze čtyř úloh OTŠZ. Naproti tomu byla úroveň zralosti podle ratingu psychologů převážně statisticky nevýznamně vyšší u NEOD.

Veelku lze oba soubory považovat v období před řádným termínem vstupu do školy za dostatečně vyrovnané, aby se mohlo projevit výrazné působení odkladu. Převážně stejnoměrné drobné odchylky ve prospěch OD však neumožňují vyloučit, že by i při hypotetickém současném vstupu do školy byl poněkud úspěšnější podsoubor OD. V porovnání s populací byly děti v obou souborech podle výsledků psychologického vyšetření pro školu nezralé či nepřipravené.

Vývoj školní úspěšnosti podsouboru OD, NEOD a věkově odpovídající pražské populace podle vývoje klasifikace.

Za ukazatele školní úspěšnosti sledovaných souborů byl vybrán – jak již bylo uvedeno – školní prospěch pro jeho dosažitelnost, ale také pro prokázanou stabilitu a v definovatelné míře i validitu. Stabilita se projevila i v našich obou podsouborech poměrně vysokými korelacemi prospěchových průměrů od 1. do 7. třídy.

Zjištěné korelace mezi součty známek žáků OD a NEOD v 1. až 7. třídě se pohybují v rozpětí 0,50 – 0,90, tzn. ukazují na 25 % – 81 % společné variance korelovaných údajů. Vysoké korelace jsou mezi blízkými ročníky; s časovou vzdáleností intenzita závislosti klesá, nejnížší je mezi 1. a 7. třídou (0,50 – 0,55). Úplná tabulka korelací je uvedena v kandidátské práci autorky.

Vývoj klasifikace OD a NEOD je patrný z tabulky č. 2a, b

Tab. č. 2a Rozdíly v prospěchu z ČJ a M u podsouborů OD a NEOD na 1. stupni ZŠ

třída	součet známek	s	t-test	p
1. NEOD OD	4,81 3,88	1,75 1,40	3,64	0,00
2. NEOD OD	5,31 4,65	1,88 1,70	2,24	0,02
3. NEOD OD	5,47 5,20	1,73 1,92	0,90	0,36
4. NEOD OD	5,81 5,15	1,82 1,63	2,29	0,02

Tab. č. 2b Rozdíly součtu známek OD a NEOD/mimo volitelných předmětů na 2. stupni ZŠ

5. NEOD OD	23,88 21,44	5,67 5,13	2,66	0,01
6. NEOD OD	28,62 26,16	6,69 6,43	2,20	0,02
7. NEOD OD	31,74 29,78	8,20 7,46	1,47	0,14

Vývoj prospěchu v jednotlivých předmětech — který zde kvůli přehlednosti sdělení neuvádíme — je v základních rysech podobný jako u prospěchu vcelku.

Průměrná klasifikace českého jazyka je nejvýrazněji a statisticky významně odlišná u souboru OD a NEOD v 1. třídě, kde se soubor OD nejvíce blíží pražskému průměru, od něhož se však v následujících dvou třídách vzdaluje. Ukazují to průměry z konce první třídy: pražská populace 1,78, OD 1,93 a NEOD 2,48. Nižší, ale statisticky signifikantní rozdíl mezi OD a NEOD se udržuje ještě ve 2. třídě. Od 3. třídy se klasifikace obou souborů sice dále liší, ale rozdíl mezi nimi se snižuje a soubory OD a NEOD trvale zaostávají za populací.

Podobným vývojem prochází klasifikace z matematiky, ale rozdíl OD a NEOD je v 1. třídě menší a pokles v dalších ročnících povlnnější, méně dramatický. Po poklesu rozdílu a zhoršení klasifikace ve 3. třídě se ještě jednou objeví statisticky významný rozdíl mezi OD a NEOD ve prospěch OD, pak však definitivně mizí.

Prospěchové zaostávání obou souborů za klasifikací populace je ve všech ročnících nesporně statisticky i prakticky významné.

Lze tedy vývoj klasifikace ČJ a M u zkoumaných souborů a populace charakterizovat takto:

- u populace, OD i NEOD se v zásadě prospěch postupně zhoršuje; negativní rozdíl součtu známek NEOD a populace je od počátku evidentní, značně stabilní: v jednotlivých ročnících se pohybuje mezi 0,6 a 0,9 klasifikačního stupně;
- klasifikace OD se pohybuje mezi klasifikací NEOD a populací, kromě 1. ročníku a má blíže k podsouboru NEOD. Ve srovnání s ním je v průběhu 7 let v průměru lepší o 0,41 klasifikačního stupně.
- Žáci s odkladem-OD- se v 1. roč. přibližují podle klasifikace populaci v obou hlavních předmětech, zvláště však v ČJ, ale i tam zůstává prospěch OD slabší. Na druhém stupni je soubor OD bližší souboru NEOD. Vcelku lze vývoj klasifikace charakterizovat jako postupné přibližování školního prospěchu žáků s odkladem žákům bez odkladu — po výrazně zlepšeném nástupu žáků OD v 1. třídě.

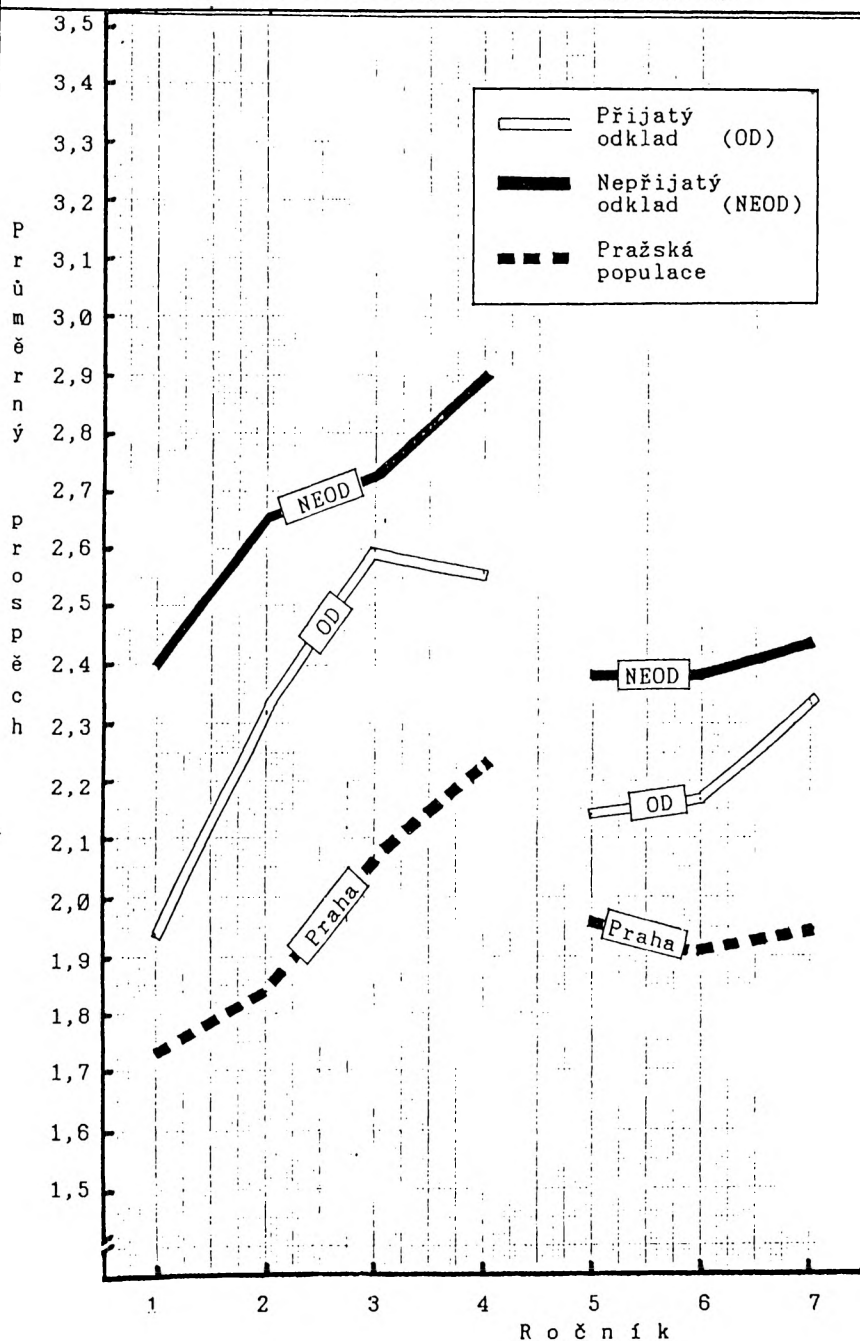
Výsledný nevýrazný rozdíl ve školní úspěšnosti OD a NEOD v 7. ročníku lze znázornit na počtu školsky úspěšných a problémových žáků v obou souborech.

Mezi školsky méně úspěšné jsme zařadili žáky s dostatečnými v ČJ a M nebo s několika „čtyřkami“ z ostatních předmětů. Mezi úspěšné žáky naopak ty, kteří byli klasifikováni známkami 1 nebo 2 z ČJ a M a nanejvýš výjimečně dobrou z ostatních předmětů.

Podíl méně úspěšných je 76,5 % u NEOD a 63,5 % u OD (včetně žáků, kteří byli přeřazeni do zvláštní školy). Žáci s velmi uspokojivou školní kariérou se vyskytli u NEOD v 9,2 % a u OD v 10,5 %. Údaje zároveň potvrzují zaostávání obou souborů za populací.

Graf č. 1 : Vývoj klasifikačních průměrů u skupin s přijatým odkladem (OD), s nepřijatým odkladem (NEOD), a u pražské populace.

(Průměr na 1. stupni je vypočten z matematiky a češtiny, na 2. stupni ze všech předmětů).

Poznámka: Údaje o výši součtu známek a o prospěchových průměrech pražské populace uvedené v grafu jsou převzaty z materiálu pražské PPP redigovaných autorem.

VLIV ODKLADU NA ŠKOLNÍ CHOVÁNÍ

Školní chování se ve výzkumu stalo dalším kritériem efektivity odkladu, jak je patrné z přehledu metod. Jeho zařazením jsme sledovali orientační porovnání mimokognitivních aspektů vývoje školní úspěšnosti resp. školní přizpůsobenosti obou souborů. Statistická analýza prokázala – a bylo to možno předpokládat –, že obě použitá kritéria – prospěch a školní chování – závisí jen zčásti nezávisle: školní chování je do určité míry ovlivněno úspěšností ve vyučování a naopak. Odklad tedy může na prospěch i chování působit jak přímo tak nepřímo prostřednictvím druhé proměnné.

Potvrdila se v zásadě existence uvedených závislostí, ale také značný stupeň nezávislosti školního chování na prospěchu i jeho přímé ovlivnění odkladem na počátku školní docházky.

Celý soubor byl rozdělen na čtyři podsoubory:

OD	Ch +	žáci po odkladu s dobrým chováním
OD	Ch –	žáci po odkladu s opakovanými školními přestupky
NEOD	Ch +	žáci bez odkladu s dobrým chováním
NEOD	Ch –	žáci bez odkladu s opakovanými šk. přestupky

Klasifikační vývoj těchto čtyř skupin je patrný z tabulek č. 3 a 4.

Tab. č. 3 Skupiny podle přijetí odkladu a chování (prospěch v 1. ročníku)

podskupiny	N	x	95 % interval spolehlivosti	pořadí
OD Ch+	47	1,74	1,53 – 1,94	1.
OD Ch–	29	1,90	1,64 – 2,15	2.
NEOD Ch+	44	2,02	1,80 – 2,22	3.
NEOD Ch–	32	2,54	2,30 – 2,79	4.

Tab. č. 4 Skupiny podle přijetí odkladu a chování (prospěch v 7. ročníku)

OD Ch+	47	2,16	1,98 – 2,33	1.
OD Ch–	29	2,84	2,62 – 3,06	3.
NEOD Ch+	44	2,21	2,03 – 2,39	2.
NEOD Ch–	32	3,01	2,80 – 3,23	4.

Údaje o odkladu a chování byly podrobeny analýze variance. Z jejích výsledků je zřejmé, že prospěch v 1. třídě statisticky významně souvisí jak s přijetím odkladu ($F = 11,8, p = 0,01$), tak s chováním ($F = 13, p = 0,01$). V 7. třídě je situace odlišná. Odklad již nemá statisticky prokazatelný vztah ke klasifikaci žáka, zatímco závislost chování a prospěchu se upevňuje ($F = 55, p = 0,01$). V průběhu sledovaných sedmi školních let se žáci s dobrým chováním prospěchově přibližují a relativně zlepšují bez ohledu na přijetí či nepřijetí odkladu. Žáci se školními přestupky ze skupiny OD i NEOD se naopak prospěchově zhoršují.

Můžeme tedy s oporou ve statistických údajích oprávněně předpokládat, že odklad pozitivně ovlivňuje také školní chování v prvním ročníku. Žádoucí chování při tom není jen „vedlejší“ účinkem zlepšení prospěchu.

VLIV VYBRANÝCH INDIVIDUÁLNÍCH A TYPOVÝCH DIFERENCÍ NA ÚČINNOST ODKLADU

Časová omezenost a individuální odlišnost působení odkladu otevírá diagnosticky a prognosticky významný problém osobnostních i typových rozdílů, na nichž závisí, zda bude odklad efektivní. V našem vzorku jsme sledovali dva činitele, u nichž bylo možno předpokládat souvislost s efektivitou odkladu.

1 POHLAVNÍ ROZDÍLY

Převaha chlapců mezi školně nezralými a nepřipravenými dětmi i jejich trvale horší prospěch na základní škole jsou dobře dokumentované jevy. Statistické zhodnocení rozdílů prospěchu chlapců a děvčat OD a NEOD t-testem naznačilo zčásti neočekávané souvislosti.

- a) V souboru OD se statisticky významný rozdíl v průměrné klasifikaci mezi chlapci a děvčaty objevuje až v 7. ročníku. Obě pohlaví tedy dosahují na rozdíl od populace v prvních šesti letech podobné úrovně školní úspěšnosti.
Srovnání chlapců a děvčat ve skupině NEOD vykazuje poněkud odlišný trend. Rozdíl v klasifikaci ve prospěch dívek roste již od 3. třídy.
- b) Vývoj klasifikačních průměrů děvčat souboru OD a NEOD je od 1. do 7. třídy podobný: t-testy rozdílů prospěchu ani IQ nejsou statisticky významné.
- c) Naproti tomu převážně vysoce významné rozdíly v klasifikačních průměrech mezi chlapci OD a NEOD přetrvávají od 1. ročníku (s výjimkou 3. roč.) až do 7. třídy.

Chlapci OD tedy představují v našem souboru odkladem nejovlivněnější skupinu, naproti tomu děvčata OD nevykazují v porovnání s NEOD prokazatelné zisky. Při interpretaci tohoto rozdílu je třeba vzít v úvahu rozdíl IQ TM ve prospěch chlapců OD o 3 body, tedy rozdíl nepříliš výrazný, ale statisticky významný. Ostatní charakteristiky chlapců a děvčat v obou podsouborech jsou si velmi blízké. Kompletní statistické údaje neuvádíme s ohledem na rozsah článku. Jsou k dispozici v kandidátské práci autorky, 1989.

2 VÝKON V INTELIGENČNÍM TESTU TERMAN-MERRILLOVÁ

K nejvýznamnějším zjištěním výzkumu o faktorech efektivy odkladu patří rozdílný vývoj prospěchu žáků s vyšším, průměrným a slabším výkonem v testu T-M.

Do středního výkonostního pásma B byli zařazeni žáci s výkonem 90–110 bodů IQ ($N = 59$ NEOD, 49 OD), do pásma A žáci s výkonem 111–IQ a výše ($N = 8$ NEOD, 19 OD) a do pásma C ti, kteří dosáhli 89 bodů IQ a méně ($N = 8$ NEOD, 19 OD).

Porovnání školních výkonů podskupin OD a NEOD ve třech uvedených výkonostních pásmech ukázalo, že prospěch souboru OD-A, – tedy intelektově nejrozvinutějších – se po odkladu neliší od klasifikace stejně intelektově výkonných žáků NEOD-A nejen statisticky, ale ani prakticky. Žáci bez odkladu byli v prvních třech ročnících dokonce klasifikováni příznivěji, jak ukazuje následující tabulka.

Tab. č. 5 Vývoj školního prospěchu v pásmu A (IQ 111 a vyšší)

soubor ročník	x prospěch	s	t-test	p
1. OD NEOD	3,37 3,00	1,26 0,76	0,70	0,49
2. OD NEOD	4,05 3,13	1,31 0,83	0,94	0,36
3. OD NEOD	4,37 4,00	1,42 1,19	2,20	0,03
4. OD NEOD	4,63 4,63	1,34 1,40	0,69	0,50
5. OD NEOD	20,36 21,38	4,40 5,97	0,01	0,99
6. OD NEOD	25,31 25,38	6,06 5,90	0,43	0,67
7. OD NEOD	28,26 29,13	6,50 9,70	0,23	0,82

Poznámka: × na 1. stupni ZŠ je průměrem počtu známek z matematiky a českého jazyka, na 2. stupni ze všech vyučovacích předmětů.

Vyšší výkon žáků skupiny A (OD i NEOD) ve srovnání s průměrnou pražskou populací byl zjištěn jen v 1. třídě; od 4. ročníku je školní výkon spíše slabší než pražský průměr.

Nejprůkaznějšího zisku ze tří skupin podle předškolní úrovně vývoje intelektu dosáhli žáci ze skupiny B, tedy „průměrně“ intelektově výkonní. Na konci prvního ročníku se prospěch žáků OD-B lišil od skupiny NEOD-B s pravděpodobností 0,001. Vývoj prospěchu v dalších letech byl analogický jako u celých podsouborů OD a NEOD, tzn. statisticky významně lepší i ve 2., 6. a 7. ročníku.

V nejslabším intelektově výkonnostním pásmu C byli klasifikováni žáci s odkladem zřetelně a ve všech ročnících pozitivněji než jejich vrstevníci s nerealizovaným odkladem. Rozdíly však nedosáhly pro malý rozsah vzorku úrovně statistické významnosti. Obě skupiny (zvl. NEOD) silně prospěchově zaostávaly za pražským klasifikačním průměrem. Skupina OD-C se však v průběhu vývoje blíží skupině NEOD-B, tedy intelektově průměrným bez odkladu.

1) Korektivní působení odkladu školní docházky na klasifikaci i školní chování se podařilo jednoznačně prokázat pro počáteční období školní docházky v 1. a 2. ročníku především u chlapců s průměrnými výkony v inteligenčním testu při předškolním psychologickém vyšetření.

V počátečním období školní docházky v 1. a ještě 2. třídě existuje statisticky významný rozdíl mezi soubory OD a NEOD, což lze při značné blízkosti vstupních charakteristik obou souborů s pravděpodobností blízkou se jistotě připsat pozitivnímu působení odkladu. Ani v tomto období se však soubor OD nevyrovnal ve školním prospěchu populaci. Odklad tedy nepůsobil jako universální metoda vyrovnání nedostačující školní zralosti či připravenosti a to ani ve spojení s opakovanou docházkou do mateřské školy. Ovlivnil pravděpodobně jen některé děti a některé aspekty školní nepřipravenosti.

V postelementárním období jsou sice výkony souboru OD (měřeno známkami) převážně lépe hodnoceny, ale rozdíl je jen v některých směrech statisticky významný. V profilových předmětech, tj. v matematice a českém jazyce jsme na druhém stupni ZŠ statisticky významné rozdíly nezjistili. Působení odkladu je v postelementárním období podstatně slabší a méně průkazné. Naše údaje neumožňují jednoznačně určit, do jaké míry jsou zjištěné rozdíly v prospěchu podmíněny původní naznačenou převahou OD v sociálních a stabilnějších osobnostních předpokladech (rodina, intelekt).

Veelku však je možno hypoteticky předpokládat reziduální působení odkladu až do 6. a snad i 7. ročníku.

Zjištěný vývoj školního prospěchu se shoduje pokud jde o 1. ročník se závěrem analogického výzkumu Hrabala a Záhorové (1984). A je velmi blízký zjištěné efektivitě Head Start programu v oblasti znalosti žáků i v jiných směrech. Také tam se pozitivní změny ve školní výkonnosti udržovaly do 3. ročníku. (Craig, 1975) Při srovnání s H. S. P. je však třeba obezřetnosti, protože tam šlo o působení systematické předškolní přípravy.

1b) Příměřenější školní chování souboru OD ve srovnání s NEOD na počátku školní docházky svědčí o kladném vlivu odkladu nejen na kognitivní případně motorické dispozice, ale také na motivační emocionální a sociální sféru osobnosti. Je pravděpodobné, že právě zkušenosti s posunem ve zralosti pro roli žáka vedou rodičovskou veřejnost k ochotnějšímu přijímání odkladu i k iniciativě v tomto směru.

2) Vliv vybraných osobnostních charakteristik dětí na efektivitu odkladu. Naše sonda do dvou komplexních charakteristik naznačila, že jejich vztah k působení odkladu je složitý a ne nutně lineární.

Naše sonda do dvou komplexních charakteristik naznačila, že jejich vztah k působení odkladu je složitý a ne nutně lineární.

a) Výzkumný materiál poskytl doklad o rozdílném reagování chlapců a děvčat, ne však bezpečnou oporu pro jeho interpretaci. Je však možné, že vývojové poruchy předpokladů pro učení u děvčat, když už vedou k doporučení odkladu, bývají vážnější a rezistentnější než u chlapců, aniž tento rozdíl dostatečně signalizují výchozí diagnostická data. Za náznak potvrzení rozdílů je možno považovat zjištěný lehký negativní rozdíl v IQ TM děvčat ve srovnání s chlapci.

b) Zjištění o rozdílné intenzitě působení odkladu v závislosti na předškolní intelektové úrovni — maximum u středně a minimum u výrazně rozumově rozvinutých — by bylo třeba ověřit na větším vzorku případně jinou metodikou. Potvrzení našich závěrů by bylo dokladem kompenzační kapacity silně rozvinutého intelektu, pomocí něhož je žák elementární třídy schopen prospívat dobře i přes handicapy v jiných oblastech, i když úplná kompenzace je spíše výjimkou.

Náš výzkumný soubor se „choval“ odlišně: pozitivní vliv odkladu na školní prospěch se prokázal především u žáků s průměrným výkonem v IQ TM. Očekávaný efekt odkladu se nedostavil u dětí s vyšším a nadprůměrným předškolním IQ TM. Ty navíc (OD i NEOD) zůstaly i při svém lepším než průměrném intelektu ve školní klasifikaci mírně pod průměrem pražské populace patrně pod vlivem jiných handicapů.

U dětí pod 90 IQ TM (podle současných patrně nedokonalých norem) odklad sice zlepšil školní výkonnost, ale prospěchové zaostávání za pražskou populací zůstalo u OD i NEOD masivní. Rozdíly mezi OD a NEOD v klasifikaci nedosáhly statisticky významné úrovně především pro nízký počet případů.

ZÁVĚREČNÉ METODOLOGICKÉ A PRAKTICKÉ VÝVODY

1) Výsledky výzkumu působení odkladu školní docházky znovu potvrdily, že psychologická interpretace modálního školního vývoje žáka po odkladu zůstává obtížná. Základní zjištěný vývojový trend: výrazné zlepšení výkonnosti a chování po odkladu v první třídě a poměrně rychlá redukce získaného náskoku v následujících dvou letech, klade znovu kruciólní teoretickou i praktickou otázku o podílu zrání a učení na zjištěných změnách. Ačkoliv „čekání na efekt zrání“ je latentním i zjevným východiskem odkladu školní docházky, pro jednoznačnou převahu biologického faktoru se zdá svědčit jen počáteční zlepšení. Jako pravděpodobnější se jeví předpoklad, že na prvotním růstu školní výkonnosti se podílí stejně nebo intenzivněji prodloužené učení v nejširším slova smyslu včetně specifické přípravy v mateřské škole pro příští elementární vyučování čtení, psaní a počtům. Jak se postupně rozšiřují a rozrůžňují požadavky školy ve vyšších třídách, redukuje se působení odkladu. Vliv zrání je méně zřetelný patrně proto, že ve školní práci a ve školním životě „využije“ dítě bezprostředně zvýšené biologické vyspělosti jen natolik, nakolik je paralelní vývoj biologických dispozic a sociálně podmíněných požadavků školy — a tak je tomu jen zčásti. Náš výzkum např. naznačil, že pokročilejší zralost se promítá jen zčásti do výkonu žáka, ale že ovlivňuje — patrně dlouhodoběji — mimokognitivní sféru osobnosti a chování v nejširším slova smyslu. Pro hlubší, skrytější působení odkladu svědčí i opakující se výroky rodičů o pozitivním působení odkladu na psychickou rovnováhu a „životní pocit“ dětí.

K upřesnění predikce vývoje a tím k účinnějšímu zaměření pedagogických a psychologických intervencí by mohly podstatně přispět studie vývojových trajektorií individuálních osobních struktur a typů neuspokojivé školní zralosti a připravenosti odlišných od popsaného modálního pohybu. Naznačují to zjištěné odlišnosti chlapců a dívek a skupin s odlišným intelektovým výkonem. O vlivu některých dalších faktorů a osobnostních konstelací na školní vývoj dítěte miníme referovat v další studii.

2) Některé aspekty a latentní předpoklady pedagogické a psychologické praxe v oblasti školní zralosti výzkumná zjištění potvrdila, jiné zpochybnila.

a) Po odkladu lze očekávat určité zlepšení chování a výkonnosti žáka na elementárním stupni ZŠ. Vyrovnání šancí však lze očekávat jen v tom smyslu, že se žák po odkladu přiblíží školním výkonem svým komplexním potencialitám. V tomto směru by měl odborník orientovat očekávání rodičů i své vlastní.

b) Protože pozitivní působení odkladu je možno považovat za prokázané a riziko o nevyužití „citlivé fáze vývoje“ se neprokázalo, jeví se jako zdůvodněná tendence učitelů mateřských škol a psychologů souhlasit i ve sporných případech se žádostí rodičů o odklad.

c) Má-li odklad školní docházky působit naplno, je třeba využít prodlouženého předškolního období k přípravě pro školní život a práci — s využitím pedagogických i psychologických diagnostických závěrů. O účelné míře přípravy zaměřené přímo na základní školní dovednosti nám nedovoluje výzkum konkrétně se vyslovit.

d) Rozvojové komplikace žáka lze sotva přesně diagnostikovat a tím méně odstranit v předškolním období.

Bez permanentní diagnostiky a bez individualizované „přiměřeně dávkované“ pomoci žákovi nemůže škola uspokojivě řešit úkoly vznikající z individuálních rozdílů a komplikací.

LITERATURA

Adamovič, K.: *Pripravenosť na vstup do školy a súčasné možnosti jej diagnostiky u nás*. Psych. a patopsych. dieťaťa, 1985, č. 6.

Craig, R. Meherens, W.: *Contemporary Educational Psychology*. New York 1975.

Hrabal, V. st., Záhorová, A.: *Vliv odkladu školní docházky suspektně nezralých dětí na jejich školní úspěšnost v 1. roč. základní školy*. Čs. psychologie, 1984, 1, s. 16–21.

Jirásek, J.: *Dlouhodobé sledování školního prospěchu ve vztahu k Orientačnímu testu školní zralosti*. Čs. pediatrie, 1978, 8, s. 482.

Nováčková, J.: *Podíl jednotlivých psychologických metod užitých při předškolních prohlídkách na predikci školní úspěšnosti*. Čs. psychologie, č. 2, 1988, s. 117–125.

Valentová, L.: *Problematika odkladu školní docházky*. Kandidátská práce, 1989.

Leack, D. J.: *Is early screening for school learning difficulties justifiable?* British Psychological Society, 1981.

V. HRABAL, L. VALENTOVÁ

VERIFICATION OF THE LONG-TERM EFFICIENCY OF THE SCHOOL ATTENDANCE DELAY

The adequacy and effectivity of the school-attendance delay (SAD) as a strategy of the correction of the children's unpreparedness was verified by the analysis of the school results and the behaviour data from the 1st form to the 7th form of the basic school. The verification was carried out with two comparable sets of Prague children: after the SAD and without it. With the set after the

SAD a significant positive shift in the school results and behaviour was proved both statistically and practically in the first two basic school forms; in the forms 3 – 7 this improvement was partial and indicated. The SAD is strongly dependent upon the personality and the kind of troubles. E. G. it is higher with the boys and the children whose intellectual efficiency is on the average.

Došlo do redakce: 10. 6. 1991

Autoři: Doc. dr. VL. HRABAL, CSc., PhDr. L. VALENTOVÁ, CSc., katedra škol. psychologie PF UK, M. D. Rettigové 4, Praha 1